

El nom just de cada cosa. En defensa del mot xampany

Avui dia encara hi ha gent endarrerida que creu que en català el mot *xampany* és incorrecte i que cal substituir-lo pel recent adoptat *cava*. La confusió arriba a tal extrem que fins i tot s'addueixen raons de caire xovinista per defensar aquesta ultracorrecció: que si “els francesos ens han prohibit de dir *xampany*” que si “nosaltres tenim prou paraules catalanes, i per tant, no farem servir pas les d'aquells *cochons...*”, etc. No voldria entrar en discussions banals que no menen enlloc, que no faran canviar de parer aquells que no volen ser dits, sinó argumentar amb el coneixement del llenguatge, i no pas amb afirmacions procedents d'estudis elementals o de la desconexió més absoluta. No callaré el fet que jo mateix rebutjo el mot *cava*, malgrat les hàbils operacions de publicitat que s'han establert per escampar-lo i introduir-lo amb èxit a la comunitat de parlants, i que no dubto de qualificar la nova adopció com a absurda i impròpia.

Heus aquí la primera diferència del parer general: les indústries xampanyeres franceses han prohibit a les zones xampanyeres no franceses que no incloguin en el seu etiquetatge la designació *méthode champenoise*, perquè es tracta d'una patent, i hom sap que no es poden patentar productes amb designacions registrades. I res més. Qüestió resolta.

Els endèlegs, els venedors entesos en vins i també els restauradors solen engegar-te: “No, de xampany no en tenim, ara bé, si el senyor vol un cava català...”, o encara: “El xampany és francès i el cava català”. ¿I el xampany italià? ¿I el californià? Si hom va a comprar un xampany i ho demana amb aquest mot, de vegades l'expert venedor no té massa clar si el client es refereix a un xampany francès o a un xampany català del Penedès. Així quan hom llegeix a *Il Piacere* de Gabriele d'Annunzio, publicada el 1888, al primer llibre, quan Donna Francesca diu: “(...) Per cinque luigi avresti mangiato un frutto segnato prima da' miei denti e per altri cinque luigi avresti bevuto *Champagne* nel concavo delle mani d'Elena”, ara em ve el dubte, doncs, si l'al·lusió a Don Filippo del Monte sobre el xampany es referia a un Don Perignon o un modest Prosecco, perquè és segur que no podia ser cap Penedès. És clar que cap entès no es faria mai aquesta pregunta, perquè una cosa és vendre vi i l'altra llegir llibres.

Observem ara què hi diu el *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*, que és el diccionari normatiu de la nostra llengua. Com era d'esperar, hi trobem l'entrada *xampany* i hi llegim el següent:

xampany *m.* Vi escumós criat en cava i elaborat a l'estil de la Xampanya.

I encara trobem els següents derivats (no reconvertits, afortunadament, a partir del lexema *cav-*):

xampanyer -a *adj.* Relatiu o pertanyent al xampany. *Indústria xampanyera, zona xampanyera.* | *m. i f.* Persona que es dedica a l'elaboració i a la comercialització de xampany. *Els xampanyers catalans.*

xampanyera *f.* Recipient per a refredar o mantenir xampany en fresc.

xampanyeria *f.* Establiment on se serveix esp. xampany i còctels de xampany.

xampanyització *f.* Acció de xampanyitzar.

xampanyitzar *v. intr.* Elaborar xampany.

Ara bé, l'article de *cava* és prou aclaridor, i notem que la identificació amb *xampany* és només ‘per extensió’ en una tercera accepció, la qual cosa demostra (ho diu el diccionari normatiu) que el mot no és genuí en català en aquesta designació:

cava? *f.* Galeria excavada per tal de fer un dipòsit on la temperatura es mantingui igual tot

l'any. | OBS. Cova. || Lloc del celler, generalment subterrani, destinat a la conservació i l'emmagatzematge del vi una vegada elaborat. || m. PER EXT. Xampany.

Una *cava* és un celler. Un subterrani on es fan els vins. *A les caves de Sant Sadurní, a les caves Freixenet s'hi fa especialment xampany.* La pagesia catalana sap que a una cava s'hi fa vi. Etimològicament, *cava* procedeix del llatí *cavus-a-um* en el sentit de 'buit, forat / fondo, profund'. Coromines en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana (DECLC)* entra *cava* en el sentit de 'cova', 'cau'. ¿Com pot ésser, doncs, que un mot derivat en romànic hagi perdut el seu sentit etimològic i hagi passat a designar un vi, només per la peculiaritat que s'elabori en una cava? No trobo gaire pragmàtica aquesta manera d'adjudicar significats.

Jo crec que una altra raó de pes és observar l'adaptació de l'original francès *champagne* en les principals llengües europees, i ens adonarem del còmode manlleu, la qual cosa demostra que el mot esdevé normatiu en cadascuna d'aquelles llengües sense la necessitat de crear una nova paraula, ja que *xampany* vol dir clarament 'vi escumós elaborat a l'estil de la Xampanya', i no necessàriament exclusiu d'aquella regió de França. Així la varietat *gewürztraminer*, procedent de la conca del Rhin, continua essent un *gewürztraminer* encara que es cultivi al Penedès, amb gran èxit per cert. El *Diccionari europeu* dóna una definició molt acceptable de *xampany*: "vi escumós criat en cava. El que es produeix a Catalunya també s'anomena *cava*". També ens ofereix la traducció del mot català *xampany* en cinc llengües europees: "al. *champagner*, an. *champagne* o *sparkling wine*, cast. *champán* (també és corrent la forma *champana*, i també derivats: a Chile diuen *champanazo* a un banquet o reunió on s'ha begut molt de *champana*, DRA), fr. *champagne*, it. *champagne* o *vino spumante* (i encara s'hi hauria d'afegir *proseco*)". És evident que la difusió de l'original francès *champagne* s'ha estès i adaptat a cada llengua (només l'anglès i l'italià tenen una denominació pròpia respecte la genuïna). Cada país procura adaptar-la a la seva ortografia i esdevé un manlleu gairebé insubstituïble. ¿Per què el nostre país ha volgut ser diferent i adoptar el mot *cava*, que tenia i té encara un altre significat per a la denominació oficial del *xampany* que produeix? ¿Per què no fem com els italians, que, a banda de tenir vigent el mot *champagne* ha buscat denominacions pròpies com ara *vino spumante* o *proseco* i han deixat en pau la *cava*, és a dir la *cantina*? Queda clar que la *cava* 'celler' no pot ser altrament més que la *wine-cellar*, la *wein-keller*, la *bodega*, la *cantina*.

En català, la tradició del mot *xampany* ve de lluny. Coromines estableix la primera documentació l'any 1905 (*DECLC*, ix, 434), i també aporta variants rares com *xampanya*, *-aina* ("una gran cetra de *xampaina*... lo vi de la pau", *ibidem*), i *xampaineta*. Una de les darreres documentacions que he pogut localitzar, en un text literari, correspon a l'obra teatral de Josep Lluís Sirera *Ca vall de mar* (1988): "Marcelle se 'ls ha apropiat amb una safata amb copes de *xampany*", la qual cosa demostra que l'ús del mot és normal i freqüent encara. Josep Maria de Sagarra a *Memòries* (1954) ho deixa molt clar: "Don Clemente féu portar tres ampolles del bufet, que eren del millor *xampany francès*"; i en un altre moment aclareix: "Un de matrimoni per al senyor Martí i Barjau, i tres d' individuals per al meu germà, per a mi i per a un altre nen, que em penso que es deia Cases i tenia alguna relació amb el *xampany Codorniu*" (*ibidem*). Cap problema.

Xampany, doncs, és un manlleu procedent del francès. I és una evidència que el francès (com també el provençal, el castellà, l'italià, el sard, l'alemany, l'anglès i fins i tot l'americà precolombí) ha contribuït amb una part del seu lèxic a augmentar les possibilitats lingüístiques del català. Tenim gal·licismes procedents de les primeres relacions de francesos amb la península, a partir del segle xi, com *frare*, *missatge*, *vianda*. Tot i això, la major part dels gal·licismes del català són posteriors al segle xviii i hi ha continuat després per la major relació entre els països en la vida moderna, i no només per qüestions de veïnatge

geogràfic. Així tenim: *crepè, croqueta, hotel, merenga, xef, xofer*, etc., tots ells admesos en català. Un element lingüístic passa d'una llengua a l'altra i s'integra en la que el rep sense cap mena de problema. Això és un fet normal entre llengües. Aquests que avui dia diuen i defensen que *xampany* no es pot dir en català, ¿han pensat, tal vegada, com s'hauria de dir *foie, cognac* o tanmateix *whisky*? ¿Com és que abans (parlo del temps de la meua infantesa i adolescència) ningú no tenia cap problema per dir *xampany*? El mot estava tan normalitzat que avui se'm fa estrany que se l'hagi bandejat per una qüestió de malentesos.

És un fet que el català modern, com qualsevol llengua culta, no solament ha adoptat una sèrie de cultismes no provinents de la llengua mare (el llatí), sinó del grec, com *crisi, drama, categoria*, i també de nous tecnologismes en els quals es recorre sovint al grec (*aerodinàmica*); però també manlleus o préstecs lingüístics d'altres llengües. Per exemple, *càmping*, de l'anglès, és 'la forma de turisme que consisteix a sojornar en tendes de campanya o cotxes proveïts de caravana'. Si no s'utilitzen amb tanta freqüència formes catalanes més genuïnes, com *acampada* o *caravana*, és perquè la forma *càmping* és més precisa, més universal, i matisa millor el seu contingut semàntic que no pas les formes pròpiament catalanes.

Observem encara una darrera dada més. Al període comprès entre l'any 476 dC i el segle ix se succeeixen tres fets cabdals per a la història de la llengua catalana: l'arribada dels visigots, la invasió dels àrabs i la posterior dominació dels francs. Cal imputar als visigots l'aportació de mots com *espia, guerra, boig, òliba, baró*, i als àrabs un nombre encara superior, del qual en són una minsa mostra mots com *albercoc, carxofa, carbassa, cotó, llimona, alcova, balda, catifa*, etc. Tots aquests mots han estat vius durant segles a la nostra llengua i avui encara són d'ús corrent. Ningú dels que rebutgen un manlleu com *xampany* no haurà pensat mai que aquells mots són germanismes o arabismes i poca cosa tenen a veure amb el català o amb el llatí, però és obvi que formen part del corpus lingüístic de la llengua catalana, a la qual es van incorporar fa tant de temps.

Ja per acabar, tan sols voldria constatar que els mots que tenen una llarga tradició en una llengua s'han de salvar, i *xampany*, posseeix documentació escrita des del 1905. L'hem de salvar per tradició. Les designacions que donen lloc a l'origen d'un procedència, el seu mètode especial d'elaborar-se, s'han de conservar. No hi valen odis ni rivalitats per causa de la llengua.

Que cadascú, doncs, faci el que la seva consciència com a parlant li dicti, no pretenc immiscir-me en la lliure expressió; però jo he mirat de convèncer amb arguments, he aplicat el mètode científic i he assolit, crec, allò que és essencial en aquesta disciplina: aportar proves. Em queda encara un darrer recurs, tan de bo infal·lible, que és mirar de fer una mica d'apologia d'una llengua ja prou castigada. Salvador Espriu digué:

*Però hem viscut per salvar-vos els mots,
per retornar-vos el nom de cada cosa.*

Publicat a l'Informatiu de La Salle Congrés Traç 59 (2003): 10-11.